

А. В. Окаєвичдоктор філософії,
доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

КОНТЕКСТНИЙ ПІДХІД ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу актуальної психолого-педагогічної проблеми пошуку ефективних методологічних підходів до професійної підготовки майбутнього офіцера у вищому військовому навчальному закладі. Встановлено, що саме ключові ідеї контекстного методологічного підходу акцентують увагу на необхідності врахування у професійній підготовці фахівців та майбутніх офіцерів зокрема реальних потреб професійної діяльності, які обумовлені викликами російсько-української війни, а також трансформаційними реформами системи військової освіти.

З'ясовано, що потенціал контекстного підходу сприяє побудові освітньо-виховного середовища вищого військового навчального закладу на засадах конкретизації необхідних складових майбутньої військово-професійної діяльності та поєднанні освітньої й квазіпрофесійної діяльності курсантів вже з першого дня їх перебування у вищому військовому навчальному закладі, що обумовлюється спільним виконанням завдань військової служби у поєднанні з освітньою діяльністю з іншими суб'єктами, до яких відносимо – адміністративно-командний склад (керівництво вищого військового навчального закладу, офіцерів відділів, відділень та служб, начальників факультетів (інститутів), командирів навчальних курсів та курсових офіцерів), науково-педагогічних працівників, навчальні курси, групи курсантів та окремих курсантів. Зокрема, через спільну взаємодію побудованого освітнього середовища вищого військового навчального закладу забезпечується можливість перейняття майбутнім офіцером моделей поведінки інших суб'єктів освітньої діяльності, їх аналізу та внесення необхідних коректив щодо майбутньої військово-професійної діяльності ще на етапі їх первинної професіоналізації, а також вироблення власного стилю управлінської діяльності та ухвалення рішень, що сприяє збагаченню їхньої системи ціннісних орієнтацій та виробленню власних підходів до формування емоційно-вольової стійкості.

Реалізація провідних ідей контекстного підходу в освітньому процесі курсантів щодо формування емоційно-вольової стійкості є домінуючою для становлення майбутніх офіцерів, що забезпечує їх інструментами для об'єктивного оцінювання обстановки в умовах швидкого ухвалення управлінського рішення через можливості проєкції створених моделей під час їх підготовки та генерує достатню опірність негативному впливу психотравматичних чинників, що є визначальним в умовах ведення сучасних бойових дій.

Ключові слова: курсант, майбутній офіцер, контекст, контекстний підхід, емоційно-вольова стійкість, освітньо-виховний процес, вищий військовий навчальний заклад.

Постановка проблеми обумовлюється особливостями виконання службово-бойових завдань підрозділами Збройних сил України та необхідністю зміни підходів до професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах, зокрема і через потребу імплементації досвіду та стандартів країн-членів НАТО. Сучасний офіцер Збройних сил України повинен бути здатним до ухвалення виваженого управлінського рішення в умовах обмеженого часу та інформації, впливу стрес-чинників бойових дій, а також через призму моральної, дисциплінарної та юридичної відповідальності як перед підлеглим особовим складом, так і самим собою. Без належного рівня сформованості у нього критичного мислення та наявності успішних патернів пове-

дінки у службово-бойовій діяльності, що, своєю чергою, реалізуються через розуміння практики застосування отриманих знань та вмій у професійній діяльності та їх перейняття від інших суб'єктів освітньої діяльності, його рішення будуть шаблонними та потенційно прогнозованими для противника, що призведе до невиконання поставленого бойового завдання, а також втрати втрати підлеглих військовослужбовців.

Інформаційно-когнітивні, моральні, емоційні, психофізіологічні чинники, а також інтенсивність та характер бойових дій, які впливають на офіцера під час виконання завдань військової служби, навіть при наявності високого рівня знань з бойової підготовки, беззаперечно мають вплив на саму особистість офіцера та його здатність виконувати

свої обов'язки. Саме тому середній та достатній рівні сформованості емоційно-вольової у майбутніх офіцерів під час їх професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі через використання ідей контекстного підходу забезпечить їх високий рівень психологічної готовності до майбутньої військово-професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концепція контекстного методологічного підходу у психолого-педагогічному дискурсі завжди перебувала у спектрі дослідників, а в сучасних умовах організації освітнього процесу актуалізувалась через здатність до підвищення мотивації навчаємих, розвитку їх критичного мислення, налагодження вміння працювати в команді, формування та розвитку необхідних професійно-важливих якостей, що визначають їх професійні компетентності відповідно до актуальних реалій потреб професії. Зокрема, теоретико-методологічну основу контекстного підходу становлять:

- концептуальні основи (Н. Лаврентьєва, М. Левківський);
- психологічні основи контекстного навчання (Т. Дубовицька, І. Жукова);
- потенціал контекстного підходу до організації освітньо-виховного процесу (А. Долматов, А. Воронін, О. Ковтун, Л. Кондрашова, А. Панфілова);
- професійний потенціал контекстного навчання (Г. Барська, Н. Грицай, Н. Гузій, Н. Дем'яненко, А. Мельник, Н. Мирончук, С. Скворцова, О. Ткаченко);
- контекстний підхід у підготовці фахівців (М. Жалдак, В. Желанова, І. Жукова, С. Скворцова, О. Хомік та ін.).

Окремої уваги заслуговують роботи закордонних дослідників щодо реалізації технології контекстного навчання під час практики професійної підготовки майбутніх фахівців – Е. Байкер, Р. Бернс, В. Візлер, М. Девлін, Е. Джонсон, Д. Перін та ін.

Поряд з тим, актуальними та вагомими науковими поглядами на упровадження контекстного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів є роботи О. Капінуса, А. Курбатова, А. Плаксина, Ю. Приходька та В. Ягупова.

Мета статті полягає у проведенні теоретичного аналізу потенціалу контекстного підходу до формування емоційно-вольової стійкості у майбутнього офіцера під час професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтування доцільності застосування контекстного навчання вбачаємо за доцільне через розгляд провідних поглядів та ґрунтового практичного досвіду використання зарубіжних дослідників. Зокрема, Д. Перін вважає, що контекстний підхід сприяє набуттю реального змісту для узагальнених речей, які розглядаються під час заняття [3]. Р. Бернс та

П. Еріксон у своїх працях стверджують, що професійна освіта за допомогою контекстного підходу створює підґрунтя для майбутнього професійного становлення особистості, яка є конкурентоспроможною в сучасних умовах, через розвиток її критичного, творчого та нестандартного мислення [1].

Поряд з тим, С. Сірс вказує на максимальну адаптивність та пристосування самого матеріалу до потреб навчаємих через використання контекстної освіти, що створює передумови для більш усвідомленого сприйняття суб'єктами навчання, а також підвищує їх активність та залученість [4]. Схожу думку висвітлює Е. Джонсон, який стверджує, що «контекстне навчання й учіння залучає студентів до значимої для них діяльності, сприяє зв'язку академічного знання з контекстом ситуацій реального життя» [2, с. 3].

Погляди вітчизняних дослідників також зосереджені на теоретичних засадах реалізації контекстного підходу під час професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема О. Ковтун акцентує увагу на концепції контекстного навчання, що, на її думку, пришвидшить трансформацію навчальної діяльності у професійну через створення належних педагогічних умов [11].

Погляди В. Желанової щодо теорії й технології контекстного навчання вказують на необхідність реалізації принципів «поліпарадигмальності, поліпідхідності, коли моделюється предметний і соціальний зміст їхньої майбутньої професійної діяльності, результативно-цільовою основою якої є формування професійної компетентності майбутнього фахівця» [8, с. 353]. Тоді як Н. Дем'яненко основними принципами контекстного підходу виокремлює такі:

- психолого-педагогічне забезпечення особистісного включення студента в навчальну діяльність;
- послідовне моделювання в навчальній діяльності студентів цілісного змісту, форм і умов майбутньої професійної діяльності;
- проблемність змісту навчання в ході його розгортання в освітньому процесі;
- відповідність форм і методів навчальної діяльності студентів, меті й змісту освіти;
- суб'єктність відносин «викладач-студент», «студент-студент»;
- педагогічну обґрунтованість поєднання нових і традиційних педагогічних технологій [7, с. 12].

Розглядаючи контекстне навчання через призму чинника успішності формування професійної компетентності, К. Вишнеvsька акцентує увагу на його здатності «підпорядкувати зміст навчального матеріалу загальноосвітніх дисциплін інтересам майбутньої професійної діяльності, тому навчання набуває усвідомленого, предметного характеру, що забезпечує інтеграцію навчаль-

но-пізнавальних потреб і мотивів у професійні» [5, с. 147].

Ключовою перевагою контекстного навчання О. Волошина встановлює його здатність до вирішення актуалізованих проблем під час традиційного навчання. Серед яких дослідниця виокремлює такі: «вибір оптимального, системно організованого обсягу змісту навчання, необхідного для подальшої діяльності; орієнтацію на засвоєння теоретичних знань на відміну від їхнього практичного використання; відсутність цілеспрямованого розвитку соціально-моральних і громадянських якостей» [6, с. 37].

Також акцент на важливості формування моральних якостей та вмінні взаємодіяти спільно з іншими, що відображається під час контекстного навчання, наголошує Т. Каушан. Науковець вказує, що «відповідно до провідних контекстів – професійного і соціального, що розроблені в межах контекстного підходу, акцентується увага на двох складових підготовки фахівця – навчальному змісті, який є базовим і забезпечує професійну компетентність фахівця, і соціальному, що є фоновим і забезпечує здатність працювати в колективі, бути громадянином» [10].

Важливим аспектом нашого дослідження вбачаємо аналіз наукових погляд дослідників щодо використання ідей контекстного підходу під час професійної підготовки майбутніх офіцерів, що беззаперечно характеризується особливостями освітньо-виховного процесу вищого військового навчального закладу.

На нашу думку, контекстний методологічний підхід передбачає наявний потенціал до налагодження взаємозв'язків між теоретичними знаннями та реальними потребами військово-професійної діяльності, сприяє набуттю необхідних знань та формуванню вмінь, формуванню ціннісного ставлення до майбутньої професії, а також розвитку в курсантів професійних якостей, необхідних для успішного виконання функціональних обов'язків на конкретних посадах офіцерського складу, призначення на які передбачається після закінчення вищого військового навчального закладу.

Контекстний методологічний орієнтований на врахування у професійній підготовці фахівців та майбутніх офіцерів зокрема реальних потреб професійної діяльності. Як зазначає Н. Мирончук, контекстне навчання – це «процес навчання, за якого відбувається включення змісту навчання в контекст розв'язання життєво важливих завдань професійної діяльності, її предметного та соціального контекстів» [14, с. 95].

Погоджуємося з твердженням Л. Кондрашової, яка вказує на необхідність створення взаємозв'язків між академічними знаннями та реальним контекстом життєвих ситуацій [12], тоді як

А. Панфілова та А. Долматов звертають увагу на адаптивному потенціалі контекстного методологічного підходу саме через поєднання різних методів, прийомів та технологій [15].

С. Гудаль, С. Мельниченко та В. Овчинник підкреслюють важливість використання методу імітації через «майбутню професійну діяльність курсантів у якості військових фахівців чи офіцерів через запропоновану задачу військово-професійної діяльності» [13, с. 42].

Вагомим аспектом формування контекстного середовища Ю. Приходько визначає реалізацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії на усіх етапах професійної підготовки, що сприятиме формуванню особистості майбутнього військового фахівця, що виступає основою його професійної суб'єктності [16]. Також науковець вказує на необхідності апробації єдиної тривекторної військової системи освіти через вищу освіту, професійну військову освіту та підвищення кваліфікації, де саме впровадження ідей контекстного підходу у підготовці майбутніх офіцерів сформує взаємосумісність наших фахівців із представниками збройними силами держав-членів НАТО та структурами Альянсу, а також призведе до підвищення їх рівня професіоналізму [17].

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що використання провідних ідей контекстного підходу під час побудови як освітнього процесу вищого військового навчального закладу загалом, так і первинної військово-професійної підготовки, квазіпрофесійної діяльності, стажувань та практик сприяє розвитку курсантів відповідно до обраної спеціалізації та підвищенню їх готовності до самостійного виконання обов'язків на первинних офіцерських посадах.

Поділяємо позицію О. Капінуса, який, аргументуючи необхідність використання контекстного підходу до професійної підготовки майбутніх офіцерів, вказує на актуальну потребу використання набутого досвіду та практики виконання офіцерським складом службових та бойових завдань у процесі розробки навчальних дисциплін та конкретних занять, наголошуючи на визначальному впливі оперативного впровадження позитивних практичних механізмів виконання офіцерами обов'язків військової служби на здатність та готовність випускників вищого військового навчального закладу виконувати завдання за призначенням [9, с. 191].

Сформоване ціннісне ставлення до майбутньої професії офіцера та перебування у спеціально створеному освітньому середовищі вищого військового навчального закладу як імітації умов проходження служби у військових частинах стимулює пізнавальну активність курсантів, сприяє більш глибокому опануванню основами та специфічними особливостями професійної діяльності

під час залучення до спільного виконання обов'язків з офіцерами та квазіпрофесійної діяльності.

Провідні ідеї контекстного методологічного підходу щодо формування емоційно-вольової стійкості майбутніх офіцерів упроваджуються нами через три напрямки роботи під час освітнього процесу, а саме: узагальнення бойового досвіду, зустрічі та онлайн-інтерв'ю з випускниками, а також впровадження практик провідних країн-членів НАТО.

У випадку із курсантами це, перш за все, реальний бойовий досвід, який має аналізуватися та впроваджуватись науково-педагогічними працівниками у підготовку майбутніх офіцерів, так як вони мають бути готовими до усіх викликів, які постануть перед ним вже на наступний день після випуску. Крім того, успішний досвід виконання офіцерами службово-бойових завдань є основою для створення кейсів та ситуаційних завдань.

Ще одним варіантом реалізації контекстного підходу є систематичні зустрічі та онлайн-інтерв'ю з випускниками, що зараз знаходяться в зоні бойових дій, щодо обговорення актуальних питань професійної діяльності, а також необхідних знань та вмінь.

Окрема увага спрямовується на впровадження практик провідних країн-членів НАТО. З цією метою налагоджена дієва співпраця із колегами. До прикладу, кафедра поведінкових наук та військового лідерства Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного ефективно співпрацює із аналогічною кафедрою провідного навчального закладу із підготовки офіцерів тактичного рівня США – Академією WEST POINT, що дозволяє імплементувати їхні методики та стандарти у процес підготовки майбутніх офіцерів.

Висновки і пропозиції. Обумовлена викликами сучасності, професійна діяльність майбутніх офіцерів беззаперечно вказує на необхідність та актуальність реалізації контекстного підходу задля трансформації освітньо-виховної діяльності курсантів у майбутню професійну через адаптацію матеріалів начальних занять до максимально наближених до реальних умов службово-бойових завдань, залучення майбутніх офіцерів до розв'язання професійних ситуаційних завдань з огляду на їхній попередній та соціальний, а також емоційний досвід, що впливає на формування в них емоційно-вольової стійкості. Подальші перспективи дослідження полягають у розробці методики формування та розвитку емоційно-вольової стійкості майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах з використанням потенціалу контекстного підходу.

Список використаної літератури:

1. Berns R. G., Erickson P. M. Contextual Teaching and Learning: Preparing Students for the New

Economy. *The Highlight Zone: Research @ Work*. № 5. Columbus, OH, 2001. 9 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED452376.pdf> (дата звернення 05.01.2024).

2. Johnson E. B. Contextual Teaching and Learning. Corwin Press, INC. A Sage Publications Company. Thousand Oaks, California. 2002. 196 p.
3. Perin D. Facilitating Student Learning Through Contextualization. *Assessment of Evidence Series. CCRC Working Paper*. No. 29. New York: Columbia University, 2011. 62 p. URL: <https://ccrc.tc.columbia.edu/media/k2/attachments/facilitating-learning-contextualization-working-paper.pdf> (дата звернення 07.01.2024).
4. Sears S. Introduction to Contextual Teaching and Learning. Bloomington, Indiana, 2003. 53 p. URL: <http://teacherlink.ed.usu.edu/yetcrest/catalogs/reavis/504.pdf> (дата звернення 05.01.2024).
5. Вишневська К. Контекстне навчання іноземної мови як чинник успішності формування професійної компетенції майбутніх фахівців економічного профілю. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8 (Ч. 2). С. 143–151.
6. Волошина О. В. Педагогіка інновацій у вищій школі: навч.-метод. посіб. Вінниця, 2014. 161 с.
7. Дем'яненко Н. Теорія і практика контекстного навчання: освітній простір педагогічної магистратури. *Рідна школа*. 2013. № 3. С. 12–16.
8. Желанова В. В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія: монографія. Луганськ, 2013. 482 с.
9. Капінус О. С. Контекстний підхід до формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 18. Т. 1. 2019. С. 191–194.
10. Каушан Т. М. Організація самостійної роботи студентів на основі контекстного навчання. URL: <http://conferenceipo.mdu.edu.ua/doklad/kaushan.pdf> (дата звернення 07.01.2024)
11. Ковтун О. В. Контекстний підхід як методологічний концепт формування професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх авіаційних операторів. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/10673?mode=full> (дата звернення 04.01.2024).
12. Кондрашова Л. В. Процес навчання у вищій школі: навчальний посібник. Кривий Ріг, 2000. 170 с.
13. Мельниченко С., Овчинник В., Гудаль С. Перспективи підготовки фахівців військових спеціальностей у системі ВВНЗ. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. № 3. 2022. С. 39–45.
14. Мирончук Н. М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії. *Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал / Академія міжнародного*

- співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир. Вип. 13. 2018. С. 95–101.
15. Панфілова А. П., Долматов А. В. Взаємодія учасників освітнього процесу. 2014. 487 с.
16. Приходько Ю. Актуальні проблеми трансформації стану та якості системи вищої військової освіти. *Військова освіта*. 1 (45). 2022. С. 179–196.
17. Приходько Ю. Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 3 (67). 2017. С. 285–299.

Okaievych A. Contextual approach to the formation of emotional and volitional resilience of future officers of the Armed Forces of Ukraine

The article is devoted to the analysis of the actual psychological and pedagogical problem of finding effective methodological approaches to the professional training of future officers in a higher military educational institution. It is established that it is the key ideas of the contextual methodological approach that emphasize the need to take into account in the professional training of specialists and future officers, in particular, the real needs of professional activity, which are conditioned by the challenges of the russian-Ukrainian war as well as transformational reforms of the military education system.

It has been found that the potential of the contextual approach contributes to the construction of the educational and upbringing environment of a higher military educational institution on the basis of specifying the necessary components of future military and professional activities and combining educational and quasi-professional activities of cadets from the first day of their stay in a higher military educational institution, which is due to the joint performance of military service tasks in combination with educational activities with other entities, which include – administrative and command staff (heads of higher military education institutions, officers of departments, branches and services, heads of faculties (institutes), course commanders and course officers), academic staff, training courses, groups of cadets and individual cadets.

In particular, through the joint interaction of the built educational environment of a higher military educational institution, it is possible for a future officer to adopt models of behavior of other subjects of educational activity, analyze them and make the necessary adjustments to future military professional activities at the stage of their initial professionalization as well as developing their own style of management and decision-making, which contributes to enriching their system of value orientations and developing their own approaches to building emotional and volitional resilience.

The implementation of the leading ideas of the contextual approach in the educational process of cadets to form emotional and volitional stability is dominant for the formation of future officers, which provides them with tools for objective assessment of the situation in the conditions of rapid decision-making through the possibility of projecting the created models during their training and generates sufficient resistance to the negative impact of psychotraumatic factors, which is crucial in the conditions of modern warfare.

Key words: *cadet, future officer, context, contextual approach, emotional and volitional stability, educational process, higher military educational institution.*